

Aimé Césaire, gasnik temnopolnosti

CÉSAIRE, Aimé (2013): *Dnevnik vrnitve v rojstno deželo in izbrane pesmi. Izbor in prevod Aleš Berger. Ljubljana: Študentska založba.*

Lansko leto, ko smo praznovali stoto obletnico rojstva velikega frankofonskega pesnika, dramatika in esejista Aiméja Fernanda Davida Césaire, sta v zbirki Beletrina izšla prevoda njegovega *Dnevnika vrnitve v rojstno deželo* (fr. *Cahier d'un retour au pays natal*) in *izbranih pesmi*, oboje delo Aleša Bergerja.

Pesniško delo *Cahier d'un retour au pays natal*, objavljeno leta 1939 in obsega približno štirideset strani, napisano pa je v obliki svobodnih verzov, močno odraža avtorjevo zavest o neenakosti temnopolnih in belcev ter njegovo upornost in nesprijemanje podrejenosti temnopoltega prebivalstva, ki v njegovi rojstni deželi, na karibskem otoku Martinik, daleč prevladuje nad belo, iz 'matične evropske domovine Francije' priseljeno populacijo.

Prevedeno pesniško delo je nekakšen temelj, na katerem je bil pozneje zasnovan Césaireov koncept *la négritude*. Je pravzaprav pesnikova avtobiografska knjiga oziroma izraz njegovega iskanja resnice in samorazumevanja, in predvsem, kot sam pravi, »knjiga mladeniča«, kajti napisal jo je pri šestindvajsetih letih. Nastala je iz pesmi, ki jih je pisal več let, vendar je njegovo ustvarjalnost pri kovanju verzov spočetka dušil vpliv francoskih literarnih tradicij, zlasti se je zgledoval po Mallarméju, Claudelu, Rimbaudu in Lautréamontu. Ko je končno našel svojo izvir-

no obliko, to je prozno obliko pesnjenja, si je drznil izraziti svoje uporništvo, osvobodil se je spon dotlej priznane francoske poezije, kar mu je omogočilo polet v višave, odkril je samega sebe in si ostal zvest. Šele potem, ko se je odpovedal poeziji, je postal poet. Zvest nadrealizmu toliko, kolikor mu je ta pomagal pri odkrivanju nezavednih sil izvora svojih prednikov. Potopil se je v najgloblje plasti svojega bitja: razstrupljanje črnškega kompleksa in ponovno sestavljanje razbitih delcev trpeče in ponižane afriške duše v celoto.

Aleš Berger je avtorja začel odkrivati pred štiridesetimi leti, ko je tudi objavil prve prevode njegove poezije. Veliko se je ukvarjal s pomenom in razumevanjem termina *négritude*, ki je imel spočetka izrazito slabšalni pridih. Pripadniki istoimenskega gibanja, ki je kmalu pridobilo poleg kulturnih tudi politične razsežnosti, zlasti senegalski literat in politik velikega kova Léopold Sédar Senghor, so v njem čutili sarkastično kljubovalnost. Termin je prvi uporabil prav Césaire, in sicer leta 1935 v mesečnem časopisu *L'Étudiant noir* Združenja martinških študentov v Franciji, kjer je v pozitivni luči prikazal 'črnsko identiteto in kulturo', na drugi breg pa postavil 'francoskost' kot zatiralno in kolonialistično. Pariški simpatizer in podpornik gibanja *négritude* Jean-Paul Sartre ga je opredelil kot zanikanje zanikanja (fr. *la négation de la négation de l'homme noir*). Senghor je termin opredelil s primerjavo: 'helenski razum proti črnski emociji'. Pozneje, od časa Apollinaira in Cendrarsa naprej, je slabšalnost termina začela počasi pojemati, njegova konotacija se je začenjala rahlo nevtralizirati. V sedemdesetih letih 20. stoletja je Berger pri prevajanju termina omahoval med variacijama *črnstvo* in *črnkost*, nato je skoval bolj sočna prevedka *črnhost* in *črnuhija*, v lani izdanem prevodu pa uporablja svojo zadnjo skovanko *črnotost*, ki se mu očitno zdi najbližji ekvivalent izvirmika. Čeprav je termin *négritude* neprevedljiv v polnem pomenu pojma, ki ga označuje, se je prevajalec s trdno jezikovno podkovanostjo in iznajdljivostjo zelo približal pojmu, v katerem se skriva celoten odnos temnopoltega Zemljana

do življenja, njegova percepcija sveta, čustveno doživljanje samega sebe in okolice, njegova subtilna čutnost v interakciji z 'belcem', to se pravi z drugim (fr. *l'autre*), ki ga ne le moralno in razumsko, temveč tudi organsko dojema kot svojega gospodarja oz. oblastnika. Césairu je *négritude* pomenila predvsem 'zavračanje', zavračanje kulturne asimilacije, zavračanje tradicionalne podobe 'neupirajočega se' črnca, po mnenju belcev nesposobnega za ustvarjanje civilizacije.

Za lažje razumevanje koncepta *négritude* in umeščanje avtorja v širši kontekst svetovnega dogajanja se je vsekakor treba najprej seznaniti z njegovo *Razpravo o kolonializmu* (*Discours sur le colonialisme*), ki jo je nič manj mojstrsko leta 2009 prelila v slovenščino Zoja Skušek. Delo, ki bi ga morala imeti na svojih policah vsaka knjižnica v Sloveniji, vredno pa bi bilo tudi razmisliti o tem, da bi ga predpisali kot del obveznega branja večine študentov in dijakov pri nas in po vsej Evropi. Zlasti bi bilo priporočljivo, da bi vanj vsaj 'pokukali' današnji evropski intelektualci, saj ti prepogosto pozabljajo, da kolonializem ni preteklost, prav nasprotno, v 21. stoletju se vztrajno in agresivno razrašča v klasičnih oblikah in novih preoblikah vseh vrst ter razjeda našo civilizacijo. Césairovo izjavo, da »kolonizacija decivilizira kolonizatorja« (2009: 11), je treba jemati sila resno in se ob njej ne le globoko zamisliti, ampak si dobesedno prerešati svojo lastno vest.

Pomemben je avtorjev odlomek o hitlerjanstvu, v katerem postavlja tezo, da »zelo imeniten, zelo humanističen, zelo krščanski meščan 20. stoletja nevede skriva v sebi Hitlerja«, v nadaljevanju pa pravi: »kar [ta isti meščan] Hitlerju zameri, ni zločin sam na sebi, zločin proti človeku, ni poniževanje človeka samo na sebi, pač pa zločin proti belemu človeku, poniževanje belega človeka ...« (ibid: 12). Pravzaprav bi lahko podobno 'diagnozo' postavili tudi povprečnemu državljanu 21. stoletja in žal povprečnega intelektualca ni mogoče izvzeti iz te kategorije, saj se v praksi vedno znova izkaže, da ni dovolj oza-veščen za preseganje ustaljenih okvirov evropske

samovšečnosti. Današnji Evropejec pač podpira 'našo stvar', uživa v razvijanju nekakšne iz trte izvite medkulturnosti, uči se tujih jezikov, kar mu daje novo moč in veljavo, daje mu novo sredstvo, s pomočjo katerega lahko neusmiljeno 'blebeta o ničemer' ter si utira pot v višja nadstropja družbene stolpnice, pri tem početu pa (ne)namerno spregleda (in tolerira, kar pomeni, da je tudi sam del volčjega tropa!) vse krivice, ki jih razvita mati Evropa v sodelovanju s svojo še uspešnejšo hčerjo Ameriko zadaja ljudstvom, ki jih globoko v podzavesti nikoli ni dojela, kaj šele sprejela, kot sebi enaka. Evropejec se žal še ne zaveda, da ga njegova civilizacija, katere sestavni del je od nekdanje kolonizacije, do slednje pa se ni nikdar pravočasno kritično opredelil, jo jasno in glasno priznal kot svojo zmoto in zločin zoper del človeštva ter jo kot takšno zavrgel in se za storjeni zločin spokoril, vodi naravnost k točki obračuna. Cena za vzvišenost in sprenevedanje je po zakonu narave visoka, že se ji namreč majo tla pod nogami, saj je prepozno začutila, da ji evolucija ne bo nič bolj prizanašala kakor črnski populaciji v Afriki, na Antilih, v Ameriki in po vseh drugih delih črnske diaspore, indijanskim plemenom na ameriški celine, ali pa avstralskim staroselem. Nastopil je čas, ko se mora evropski snob, naj mu bo to pogodu ali ne, pred zrcalom zazreti v svojo podobo, temeljito prevetriti svoj zgodovinski spomin na osebni in kolektivni ravni, nato pa plačati z obrestmi za vse laži in vse zavlačevanje, s katerim se je poskušal otresti odgovornosti za prikrito soustvarjanje tradicije rasizma, ter s svojim neobzrdanim superegom tlakoval pot razvoju nacizma, holokavsta, apartheida, poniževanja manjšinskih etnij in drugih ogroženih skupin, izkoriščanja revnejših in šibkejših, in vse to pod trdno krinko človekovih pravic, ki pa veljajo le za 'od boga' izbranega neoporečnega belca. Iz skupine evropskih snobov seveda nikakor ne moremo izvzeti niti povprečnega mladega Slovenca, ki je od začetka vzgoje in šolanja naprej izpostavljen resni nevarnosti. Kdor se ne odzove na nasilje in barbarstvo ter se namesto tega izgovarja na previdnost, ju v resnici prikrito podpira.

Zanimiv del Césairovega diskurza je primer bantujskega načina razmišljanja. V njem opisuje, kako skromna so pravzaprav pričakovanja Bantujcev, ljudstva, ki mu je poleg zadovoljitve osnovnih naravnih potreb težnja po materialnih dobrinah neznana, želijo si edinole ohraniti človeško dostojanstvo ter priznanje s strani belcev, ki ni priznanje 'od zgoraj navzdol', marveč spoštovanje »zaradi njihove polne človeške vrednosti«. Prikazuje jih kot ljudi »čistega duha« (ibid: 33).

V pogovoru s haitskim pesnikom in levičarskim političnim aktivistom Renéjem Dépestrom (1967) Césaire spregovori o nujnosti dekolonizacije družbe, nič manj nujna pa ni po njegovem mnenju dekolonizacija človekove misli in notranjega življenja (ibid: 67).

André Breton, utemeljitelj nadrealizma, pozneje njegov dobri prijatelj, ki je med svojim kratkim bivanjem na Martiniku pravzaprav 'odkril' njegov *Dnevnik* ter ga prevedel v španščino, in v spremni besedi z naslovom *Véliki črni pesnik* v svoji očaranosti in navdušenju opisal Césaira kot »črnca, ki rokuje s francoščino, kot ga danes ni belca, ki bi tako znal«. Martiničan je resnično obogatil francoski jezik do take mere, da so si ga Francozi prilastili in ga danes razglašajo za francoskega pesnika, čemur pa je nemogoče pritrčiti. Čeprav vzgojen v globoko francoskem duhu, že kot osemnajstleten je namreč zapustil rodno deželo, ker mu je bila kot odličnemu dijaku klasične gimnazije v glavnem mestu otoka Fort-de-Franceu dodeljena štipendija za študij v Parizu, torej mu je njegova druga dežela, Francija, omogočila visoko izobrazbo, življenje v francoskem miljeju pa tudi skok v politiko, je v svojem bistvu negoval afriško poreklo in raziskoval bogastvo kultur celine svojih prednikov. Res mu je Francija odprla pot do kariere, toda Afrika je bila njegova duša. Zelo mu jo je približal takrat bodoči predsednik Senegala in eden glavnih ustanoviteljev OIF (sl. Mednarodne organizacije frankofonije), že omenjeni Léopold Sédar Senghor, s katerim se je seznanil kot študent. Znanje, pridobljeno

na École normale supérieure, kamor se lahko vpisuje le največja francoska elita, ga je torej formiralo kot intelektualca, duhovni svet temne celine pa kot ustvarjalca.

Lahko rečemo, da je *Dnevnik vrnitve v rojstno deželo* sad te bipolarne identitete, tudi sicer značilne za večino črnkih avtorjev, živčih v diaspori. Na podlagi avtorjeve prehojene življenjske poti, njegovih literarnih stvaritev, osebnostnega in umetniškega sloga ne moremo priti do sklepa, da je Aimé Césaire francoski, temveč frankofonski pesnik in pisec. To pomeni, da je francoščina jezik, ki ga uporablja kot izrazno sredstvo pri ustvarjanju, vendar obarvana z drugačnim kulturno-zgodovinskim in duhovnim ozadjem. Termin 'frankofonski' namreč obsega veliko širše pomensko področje kot 'francoski': označuje različna kulturna okolja, nastala na ozemljih, ki jih je v preteklosti kolonizirala Francija, nekatera izmed teh so se pozneje osamosvojila, druga pa ostala bodisi *čezmorski departnaji in regije Francoske republike* (fr. *les DROM*) bodisi s svojo kolonizatorico tesno povezana *čezmorska ozemlja* (fr. *les TOM*). Razglašanje Césaira za francoskega avtorja bi pomenilo zatajitev pomembnega dela avtorjevega duhovnega prispevka k razvoju svetovne književnosti, hkrati pa bi s tem neposredno zanimali njegovo vlogo v mednarodnem boju za duhovno rehabilitacijo črnkega prebivalstva, zato mu nedvomno pripada mesto v tem širšem svetu.

Prava groteska je bila prisotnost Nicolasa Sarkozyja, tedanjega francoskega predsednika, na Césairovem pogrebu aprila 2008, potem ko je ta doživel častitljivih 94 let. Sarkozy si je namreč pred tem, še v času, ko je bil notranji minister, prizadeval za sprejetje zakona o kolonializmu, s čimer bi na novo ožigosal temnopolte v francoski diaspori, vendar mu je zaradi močnih protestov to spodletelo, Césaire pa je srečanje z njim seveda zavnil. Po državniki dolžnosti se je torej udeležil zadnjega slovesa od pesnika, ki je postal v Franciji vsesplošno spoštovan in njegova dela uvrščajo med maturitetno obvezno branje, obravnavajo pa še vedno kot Francoza. Bil je

vidno pretresen, ko je poslušal recitacijo odlomka iz *Dnevnika vrnitve v rodno deželo*, ki govori o »varljivih zmagah belega sveta«, pa o njegovih »bednih spodrsaljajih« ter »veličastnem alibiju« zanje. Manj kot leto dni po pesnikovem odhodu je sledil množični upor, ki je zajel vse štiri čezmorske departmaje: tri karibske – Martinik, Guadeloupe in Francosko Gvajano, in otok Réunion v Indijskem oceanu.

Velika stilna posebnost Césairove pisane besede je raba številnih učenih izrazov, na primer s področja biologije, medicine, fizike, astronomije. Njegov jezik je kot večbarvni mozaik, je nenehno prepletanje raznolikih umetniških in strokovnih prvin. Verjetno je to po eni strani plod široke splošne izobrazbe človeka, ki si je razvijal obzorja z branjem izvirkov v grščini in latinščini, po drugi pa dejstva, da se je poleg svoje osnovne funkcije župana Fort-de-Francea (1945–2001) in hkrati poslanca v francoski Assemblée nationale (1945–1993), kjer si je prizadeval za departmalizacijo Guadeloupa, Martinika in še nekaterih francoskih čezmorskih ozemelj, zaradi česar je bil deležen nemalo kritik martiniških otočanov, posvečal tudi raziskavam otoškega rastlinstva in živalstva.

Navezanost na naravo se izrazito kaže v prostih verzih *Dnevnika*, kjer srečamo »omleden trs, piščančjo kri, konglomerat pikapolonic, lastovko iz mete in košeničic, cinije, korianta, makija, lotosa nosača sveta, skobca, kolibrija, bulmastifa, kraljevski kajlcedrat (afriški baobab ali opičji kruhovec), merjaščev brlog, biserasto vstajo delfinov. ki stre školjke morja, plašno patiuo« in še veliko drugih nevsakdanjih besednih zvez in prispevov iz sveta flore in favne. Često se dotika tudi pomorstva, tako na primer omenja »ponosno pirogo, privetno cev, vrto-glavi strombus (školjka, ki se uporablja tudi kot trobenta), sterilni ocean, trdo kljubovanje vesla ...« V pesnitvi se drug za drugim vrstijo izrazi za mučilne naprave: na enem mestu zasledimo 'sekiro', na drugem 'meč', pogosto se pojavlja 'bič', nekje drugje spet naletimo na 'knuto' (bič s tremi jermeni, ki so ga uporabljali v ruskem

okolju) in celo na 'kranioimeter'. Veliko je imen za bolezn, deformacije, motnje, pogosto s slabšalnimi ali ironičnimi prizvokom. Na različnih mestih govori na primer o 'shiranosti', 'gobavosti', 'urtikarijah', 'pohabi', 'mikrobih', 'emboliji', 'luskavici', 'tresavici'.

Konflikt med raso gospodarja in raso sužnja je nenehno prisoten, opisan je s pomočjo krutega, včasih morbidnega, a hkrati slikovitega besednjaka. Večina besedila se vrti v labirintu gneva med zmagovitim in poraženim, stoječim in klečečim, ječarjem in zapornikom, mučiteljem in mučenikom. Prevladujejo izraz trpljenja, vonj po trohnobi, pogled na kri, prihod smrti, toda na drugi strani se poraja optimizem: najprej obravnava črnca kot preganjano žival, ki v sebi goji jezo in užaljenost, takoj zatem pa kot človeka, polnega ljubezni. V nadaljevanju sledi ironičen napad na 'bojazljivo Evropo', ki 'se ohola precenjuje' in na njeno 'sebičnost'.

Alešu Bergerju gre tako zahvala kot pohvala za to, da lahko slovenska bralka in bralec skozi izjemno dosleden in stilno dovršen prevod začitita umetniško nadarjenost enega največjih frankofonov 20. stoletja, doumeta globino njegove misli in tako naredita vsaj majhen korak na poti do javne obsodbe storjenih krivic in opravičila zanje, edinega kažipot, ki zanesljivo vodi k izboljšanju medrasičnih odnosov.

Literatura

CÉSAIRE, AIMÉ (2009): *Razprava o kolonializmu*.

Ljubljana: Založba /*cf.